

УДК 331.101:332.2: 314(477.86)

Важинський Ф.А., Лалакулич М.Ю.

ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті проведено аналіз демографічного потенціалу сільських територій Івано-Франківської області, який характеризується постійним скороченням сільського населення, його старінням та погіршенням демографічної ситуації, деформаціями на ринку праці, повільним зростанням якісних та кількісних показників життєвого рівня селян. Наведені основні заходи щодо вирішення проблем економічної кризи в галузях національного господарства і різних сферах життя населення сільських територій. Виокремлено пріоритетні напрями державної політики, спрямованої на забезпечення стійкого підвищення рівня та якості життя сільського населення.

Ключові слова: демографічний потенціал, сільські території, трудовий потенціал, безробіття, рівень зайнятості населення, фінансове забезпечення, інвестиції, диверсифікація сільської економіки.

Постановка проблеми. Сучасний стан в більшості регіонів країни характеризується постійним скороченням сільського населення, його старінням та погіршенням демографічної ситуації, деформаціями на ринку праці, повільним зростанням продуктивності аграрної праці, якісних та кількісних показників життєвого рівня селян. Це зумовлює нагальну необхідність теоретичного та практичного вирішення завдань обґрунтування нової державної демографічної політики на селі, спрямованої, насамперед, на підвищення природного приросту населення, формування раціональної зайнятості, скорочення безробіття, підвищення продуктивності аграрної праці, збільшення доходів селян, підвищення рівня їх життя. У зв'язку з цим постає важливе завдання наукового обґрунтування розвитку і відтворення демографічного потенціалу в сільській місцевості, підвищення ефективності його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування та розвитку демографічного потенціалу присвячені наукові роботи українських та зарубіжних вчених: О.Г. Булавки, П.І. Гайдуцького, О.Д. Гудзинського, Е.М. Лібанової, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука та інших. В їх працях оцінюються якісні та кількісні характеристики демографічного потенціалу, галузеві умови та фактори його відтворення, елементи та механізми державного регулювання демографічної ситуації, забезпечення зайнятості та соціального розвитку на селі.

Разом з тим, регіональні особливості формування та використання демографічного потенціалу, його структура та специфіка, проблеми вдосконалення та розвитку в сільській місцевості

виявляються вивченими недостатньо і тому потребують подальших досліджень.

Метою статті є визначити основні проблеми демографічного потенціалу сільських територій Івано-Франківської області та запропонувати шляхи їх вирішення.

Опис основного матеріалу дослідження. Природною основою формування трудового потенціалу є населення. Зміни в динаміці загальної чисельності населення визначаються змінами в розміщенні його міської і сільської частин. Це має істотний вплив на раціональне розміщення та оптимальний розвиток продуктивних сил [3].

На початок 2014 року в Івано-Франківській області проживало 1382,1 тис. осіб, що становило 3,0% від загальної чисельності населення України, в тому числі: у міських поселеннях – 600,8 тис., у сільській місцевості – 781,3 тис. осіб. Серед регіонів України область за кількістю жителів посідає 13 місце, за щільністю населення – 7. За народжуваністю область разом із Закарпатською, Волинською, Рівненською та Чернівецькою областями входить в п'ятірку регіонів з найвищим рівнем народжуваності. Важливою кількісною характеристикою трудового потенціалу сільських територій сьогодення є демографічне навантаження на сільське населення працездатного віку, що для Івано-Франківської області ілюструється даними таблиці 1.

Демографічне навантаження в області становить 632 непрацюючих на 1000 осіб працездатного населення. Воно є нижчим за середній показник в Україні, який становив 678 осіб у 2013 році. Взагалі спостерігається зменшення демографічного навантаження на 1000 осіб працездатного сільського населення в області.

Основним показником демографічної кризи в сільській місцевості є різке зниження народжуваності. У 2013 році населення області скоротилось на 0,3 тис. осіб. Зменшення чисельності населення відбулось за рахунок природного скорочення.

© Важинський Федір Анатолійович, к.е.н., с.н.с., ДУ «Інститут регіональних досліджень НАН України ім. М.І. Долішнього»

Лалакулич Марія Юрївна, к.е.н., доц., Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

**Демографічне навантаження на сільське населення працездатного віку
в Івано-Франківській області ***

Назва показників	1990 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2013 р.
	кількість осіб непрацездатного віку на 1000 осіб працездатного віку				
Івано-Франківська область					
Усього	976	810	764	726	632
у тому числі у віці, молодшому від працездатного	502	374	349	334	305
старшому від працездатного	474	436	415	392	327
По Україні					
Усього	1032	866	805	786	678
у тому числі у віці, молодшому від працездатного	451	347	318	309	292
старшому від працездатного	581	519	487	477	386

* складено і розраховано за даними Держстату й Головного управління статистики в Івано-Франківській області

Природний рух населення області характеризується перевищенням смертності над народжуваністю.

У 2013 році природне скорочення становило 642 особи, або 12,6 особи на 1000 наявного населення (табл. 2).

Таблиця 2

**Природний приріст (скорочення) населення Івано-Франківської області
та межуючих з нею областей за 2013 рік ***

	Природний приріст (скорочення) населення	
	осіб	На 1000 наявного населення
Закарпатська	3690	2,9
Івано-Франківська	-642	-0,5
Львівська	-2124	-0,9
Тернопільська	-2875	-2,7
Чернівецька	-55	-0,1

* складено і розраховано за даними обласних управлінь статистики

У порівнянні із сусідніми регіонами Івано-Франківська область за показником природного скорочення населення знаходиться в групі кращих, адже за рівнем народжуваності серед областей України вона займає п'яте місце.

Зниження народжуваності пов'язане із соціальними умовами. Масове залучення жінок у суспільне виробництво, необхідність у задоволенні їх освітніх, професійних та громадських інтересів зумовили малодітність та бездітність. Внаслідок цього протягом останніх 10–15 років дітородна ситуація в сім'ях значно погіршилася. Стрімке зниження рівня життя і утворення глибокого розриву між його стандартами та реальним рівнем призвело до того, що 80% молодих подружніх пар віддає перевагу не дводітності, а створенню умов для забезпечення належного рівня доходів, близько двох третин – наявності окремого помешкання.

Основними причинами смерті населення залишаються: хвороби системи кровообігу (71,2% від усіх померлих проти 70,3% у 2012 році), новоутворення (13,1% проти 13,5%), зовнішні причини (4,8% проти 5,2%), хвороби органів травлення (3,2% проти 3,7%).

Всі ці негативні тенденції викликані, в першу чергу, незадовільним соціально-економічним становищем сільського населення.

Найбільш тривожним є те, що ці негативні явища з року в рік посилюються, і це свідчить про зростання соціальних проблем на селі. Кількість населення, яке потребує медичної допомоги, придбання ліків та медичних препаратів у сільській місцевості постійно зростає, що свідчить про високий рівень захворюваності селян. Крім того, є багато родин, члени яких не можуть придбати ліки через їх високу вартість, що свідчить про зубожіння селян.

Забезпеченість населення лікарняними ліжками в області перевищує норматив на 3,25% і становить 8,3 ліжка на 1000 осіб. Кількість лікарняних ліжок на кінець року за період 2009 – 2013 рр. зменшилась з 12,6 тис. у 2009 р. до 11,4 тис. у 2013 р., або на 9,52%. Кількість лікарняних закладів зменшилась внаслідок реорганізації на 5 закладів.

За останні 10 років захворюваність населення області є значно вищою, ніж по Україні, крім того, зберігається тенденція її росту.

Практично припинено виїзні форми медичного обслуговування, знизилася обсяги та якість профілактичних медичних заходів.

Тож проблема докорінного поліпшення медичного обслуговування сільського населення набуває особливої актуальності серед першочергових завдань соціальної політики держави.

Чисельність закладів культури клубного типу в сільській місцевості скоротилася в області з 660 у 2010 р. до 658 закладів у 2013 році, або на 0,3%. Кількість бібліотек в сільській місцевості зросла з 645 установ у 2010 р. до 648 у 2013 році, або на 0,5%, а кількість сільських кінотеатрів за цей період зменшилась з 245 у 2010 р. до 115 у 2013 р., або на 53,1 %.

Протягом 2013 р. в області всіма міграційними потоками було охоплено 23,3 тис. осіб, з них 46,3% мали міграційні зв'язки з іншими областями України, 44,7% мігрантів переміщувались між населеними пунктами в межах області, 9,0% – мігрували в інші країни.

У 2013 р. до області прибуло 17,3 тис. осіб, вибуло – 16,4 тис., міграційний приріст становив 0,9 тис. осіб. При цьому у міських поселеннях за рахунок міграції чисельність населення збільшилась на 0,7 тис. осіб, а у сільській місцевості – на 0,2 тис. осіб.

Івано-Франківська область має розгалужену мережу автомобільних доріг місцевого (72%) та державного (28%) значення, яка забезпечує вантажні та пасажирські потоки. Протяжність автомобільних доріг загального користування станом на 1 січня 2014 року становила 4110,5 км, усі з твердим покриттям (в середньому по Україні питома вага доріг з твердим покриттям 97,9%). Їх щільність на 1000 кв. м території становить 295,7 км і перевищує середню по Україні (275,2 км).

Транспортний комплекс області складають автомобільний, залізничний, авіаційний та електричний (тролейбусний) види транспорту. Вантажні перевезення здійснюються автотранспортом та залізницею, пасажирські – усіма наявними в області його видами.

Автомобільний транспорт є пріоритетним серед інших видів завдяки своїй мобільності. Автомобільним транспортом області перевозиться понад 75% усіх вантажів (як для власних потреб підприємств, так і на комерційній основі) та здійснюється понад 80% пасажирських перевезень.

Важливою умовою комплексної соціальної інфраструктури є наявність дошкільних закладів. На кінець 2013 року в області нараховувалося 386 дошкільних навчальних закладів на 24,7 тис. місць, де виховувалися 32,4 тис. дітей. Кількість дошкільних навчальних закладів в області та дітей, що в них виховуються, щороку збільшується.

Відсоток дітей, охоплених дошкільною освітою в області, був найвищим у 2013 році. Так, у 2012 році він становив 37,0%, а у 2013 р. – 39,0%.

У той же час дошкільні заклади в області є перевантаженими. Цей показник у 2013 році становив 131 дитину на 100 місць, у тому числі у

міських поселеннях – 139, у сільській місцевості – 116 (в середньому по Україні – 119, у міських поселеннях – 130, у сільській місцевості – 92).

Протягом останніх 10 років зменшується кількість загальноосвітніх навчальних закладів та учнів, які в них навчаються. На початок 2013/14 навчального року в області функціонувало 736 денних загальноосвітніх навчальних закладів, де навчалися 145,2 тис. учнів, що на 25 закладів та 56,4 тис. учнів менше, ніж на початок 2003/04 навчального року. У міських поселеннях на початок поточного навчального року функціонували 153 заклади, де навчалися 67,3 тис. учнів, у сільській місцевості відповідно 583 та 77,9 тис.

На початок 2013/14 навчального року в області функціонували 16 вищих навчальних закладів I–II та 6 закладів III–IV рівнів акредитації, що, відповідно, на 7 та 1 менше, ніж на початок 2003/04 навчального року.

Кількість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, зменшилась за останні 10 років на 7,7 тис. осіб, III–IV – на 5,6 тис. осіб.

Підготовку кваліфікованих робітників в області здійснюють 22 професійно-технічні навчальні заклади. У 2013 році ринок праці поповнили 6,2 тис. кваліфікованих працівників – випускників цих закладів.

Житловий фонд області станом на 1 січня 2013 р. становив 34,1 млн м² загальної площі, більша частка якого (58,1%) знаходилась у сільській місцевості. Питома вага постійного сільського населення у загальній чисельності населення по області становила 57%, відповідно забезпеченість житлом сільського населення вища, ніж міського. Якщо в цілому по області на одного постійного мешканця припадало в середньому 24,6 м² загальної площі, то в міських поселеннях – 23,8 м², у сільській місцевості – 25,1 м². Забезпеченість житлом мешканців області вища, ніж в середньому по Україні (23,7 м²).

За показником обсягів прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 осіб постійного населення область протягом останніх років займала провідні місця серед регіонів України, у 2012–2013 рр. – 5 місце.

У розрахунку на 1000 осіб постійного населення обсяги прийнятого в експлуатацію житла у 2013 р. в середньому в області становили 457,6 м² загальної площі житла (в Україні – 247,6 м²). У міських поселеннях цей показник сягнув 491,1 м², у сільській місцевості – 432,3 м².

У 2013 році послугами з експлуатації систем газопостачання та забезпечення споживачів природним та скрапленим газом користувались мешканці 39 міст і селищ міського типу та 738 сільських населених пунктів. Частка населених пунктів, забезпечених природним і скрапленим газом, серед міст і селищ міського типу становила 100%, сіл – 96,5%.

На кінець 2013 р. 48 населених пунктів області були забезпечені водопроводами, з них 15

міст, 14 селищ міського типу, 19 сільських населених пунктів.

Протягом 2013 р. водопровідне господарство області обслуговувало 158,6 тис. абонентів, з яких понад 87% забезпечені засобами обліку води.

У 2013 р. теплоенергію в області виробляли і відпускали населенню та на комунально-побутові потреби 1590 котелень та 2 теплові електростанції.

Протяжність усіх теплових та парових мереж (у двотрубному обчисленні) становила 430 км, з них 21,7% – в аварійному стані.

Втрати теплоенергії за 2013 р. становили 164,4 тис. Гкал, або 17,5% від обсягу відпущеної теплової енергії в мережу.

Упродовж 11 років в області спостерігається тенденція зростання як наявних, так і реальних доходів населення. Із загальної суми отриманих доходів на споживання населенням області у 2003–2013 роках витрачено більше 70%, найвищий відсоток був у 2013 р. (88,7%).

Щодо матеріальної забезпеченості сільських домогосподарств, Івано-Франківщина не досягає 100% реалізації свого потенціалу і він становив 88,7% у 2013 році. Майже всі сукупні ресурси споживаються. У 2013 році наявний доход населення області у розрахунку на одну особу становив 20964,6 грн і є вищим, ніж в інших областях Західного регіону України.

Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників області за 2013 рік становила 2679 грн. і зросла порівняно з рівнем 2010 року (1927 грн.) на 39,0%, та у 2,2 раза перевищила прожитковий мінімум для працездатних осіб. Івано-Франківщина посідає третє місце за рівнем номінальної заробітної плати серед областей Західного регіону України.

Ринок праці Івано-Франківщини залежить від змін в економіці, демографічних і соціальних тенденцій, а також від низки інших специфічних факторів: розміру заробітної плати, перевиробництва спеціалістів з окремих профілів, обсягів вивільнення працівників з підприємств та організацій, рівня сільського безробіття, “тіньової” зайнятості та трудової міграції. Традиційними є сезонні коливання рівня зайнятості населення [6].

За 2013 рік кількість зайнятого населення області у віці 15–70 років становила 562,7 тис. осіб, що більше на 2,6%, ніж у 2012 році. Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років становив 55,4% (це найнижчий показник серед регіонів України) проти 54,1% у 2012 році.

Рівень безробіття населення за методологією МОП за 2013 рік становив 7,2%, що відповідає середньому показнику по Україні.

Рівень зареєстрованого у службі зайнятості безробіття зменшився з 8,2% у 2010 році до 7,2 відсотка у 2013 р. (з 47,5 тис. осіб до 43,8 тис. осіб відповідно). Найбільша кількість безробітних реєструється через звільнення з економічних причин, тобто найбільша частка безробітних зумовлена складним фінансовим станом сільсько-господарських підприємств, що змушує їх керівників скорочувати робочі місця.

Зареєстроване безробіття не повністю відображає реальну ситуацію на ринку праці. Якщо взяти до уваги тих, хто не зареєструвався в центрах зайнятості або не зміг в них зареєструватися через бюрократію та штучні обмеження з боку законодавства, то число безробітних буде значно вищим.

Також існує значна кількість людей, котрі працюють за неповним графіком. Зокрема, кількість працівників, що перебували у відпустках з ініціативи адміністрації, та тих, хто працював у режимі скороченого робочого дня, що значно збільшує кількість фактично безробітних серед працездатного населення.

Найбільш гостро проблема зайнятості постає перед молоддю віком 15–19 років. Цей факт у першу чергу пояснюється неможливістю для саме цієї категорії знайти бажану роботу після закінчення середніх загальноосвітніх шкіл чи професійно-технічних закладів освіти. Молодь у віці до 28 років найбільше користується попитом у приватному секторі.

Глибока економічна криза в галузях національного господарства і сферах життя населення вимагає концентрації обмежених економічних зусиль на вирішення невідкладних проблем, а саме:

- збереження і поліпшення здоров'я населення. Це вимагає фінансового забезпечення на загальнонаціональному рівні та пріоритетного фінансового забезпечення спеціальних програм щодо оздоровлення населення;

- поліпшення системи охорони материнства й дитинства як важливого адресного заходу, спрямованого на підвищення народжуваності та збереження підростаючого покоління;

- посилення демографічної спрямованості й демографічної ефективності заходів в усіх сферах життя селянства, насамперед щодо оплати праці як основної економічної передумови відтворення населення;

- охорона навколишнього природного середовища, підвищення життєвого рівня селян і збільшення середньої тривалості їх життя шляхом скоординованих дій усіх гілок влади щодо поліпшення екологічних умов проживання в сільській місцевості;

- забезпечення селян об'єктами соціальної інфраструктури, зростання доходів у приватному секторі, поліпшення загальноосвітнього, професійного й інтелектуального рівнів сільського населення.

Поряд з цим необхідно виокремити пріоритетні напрями державної політики, спрямованої безпосередньо на забезпечення стійкого підвищення рівня та якості життя сільського населення. Основними серед них є такі:

- 1) ефективне впровадження існуючих цільових програм державного стимулювання розвитку сільських територій з метою гарантування їх належного фінансування;

- 2) створення системи моніторингу демографічної ситуації на сільських територіях та

інформаційного забезпечення досліджень у цій сфері, встановлення конкретних пріоритетів та адресних заходів демографічної політики;

3) з метою зниження рівня демографічного навантаження – поліпшення стану соціального забезпечення пенсіонерів за віком, розвиток системи сервісних служб та спеціалізованих закладів для літніх людей, створення умов для ефективного використання трудового потенціалу людей пенсійного віку в сільській місцевості;

4) здійснення заходів щодо підвищення ефективності управління соціальною сферою та якості соціальних послуг, зокрема шляхом реорганізації та впровадження страхових схем в охороні здоров'я, диверсифікації постачальників соціальних послуг тощо;

5) активізація державної політики на ринку праці в сільській місцевості, що, передусім, потребує:

– створення загальнодержавного банку даних про ринок праці в сільській місцевості;

– забезпечення ефективного використання трудових ресурсів сільських територій шляхом запровадження дійової програми підвищення рівня зайнятості сільського населення, створення додаткових робочих місць у галузях сільського господарства, агросервісного обслуговування, переробних підприємствах, соціальній сфері тощо;

– відновлення системи державного цільового замовлення на підготовку фахівців відповідно до потреб аграрного сектору, створення гарантій працевлаштування за фахом після одержання освіти (шляхом укладання договорів між випускниками та господарствами);

– стимулювання диверсифікації сільської економіки, що сприятиме зростанню зайнятості населення, включаючи розвиток індивідуальної підприємницької діяльності, малого й середнього бізнесу в несільськогосподарській діяльності;

– впровадження в сільськогосподарське виробництво нових технологій, що вимагають використання кваліфікованої робочої сили, з одночасною адаптацією (програмами перепідготовки) некваліфікованої робочої сили до нових вимог;

– впровадження в сільській місцевості мережі освітніх програм, спрямованих на професійне навчання, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію тощо;

б) розробка засобів заохочення інвесторів сільськогосподарських підприємств в інвестуванні

розвитку комунальної та транспортної інфраструктури, соціальної сфери сільських населених пунктів, зокрема у вигляді укладання інвестиційних угод з органами місцевої влади та отримання податкових канікул щодо сплати місцевих податків і зборів;

7) здійснення заходів щодо відновлення та подальшого розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, для чого, в першу чергу, необхідно:

– нарощувати обсяги будівництва житла та гуртожитків для сільської інтелігенції та молоді, що сприятиме притоку кваліфікованих молодих кадрів на село;

– сприяти розвитку індивідуального житлового будівництва шляхом збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування, передусім пільгового для молодіжного житлового будівництва;

– розширити мережу лікувальних закладів, у тому числі сільських амбулаторій;

– провести переоснащення сільських закладів охорони здоров'я з можливим залученням не лише державних, регіональних та місцевих бюджетів, але й приватних, благодійних та страхових фондів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подолання соціального занепаду сільської території та усунення диспропорцій між сільськими місцевостями потребують системних заходів соціально-економічного та організаційного планів щодо обладнання сільського житлового фонду водопроводом, каналізацією, центральним опаленням, газом, гарячим водопостачанням та іншими побутовими зручностями, що забезпечують комфортне життя людини. Нарощування житлового будівництва в сільській місцевості у відповідності з часткою сільського населення повинно здійснюватися на основі активної інвестиційної політики стосовно будівництва сучасного рівня шляхів автомобільного сполучення та поліпшення благоустрою сільських населених пунктів з позицій їх забезпечення культурно-освітніми та медичними закладами, а також установами, що надають послуги з обслуговування побутового, інформаційного, наукового, освітняського, медичного, розважального характеру. Проведення таких заходів повинно підпорядковуватися конкретним цільовим програмам, що фінансуються як з боку місцевого сільського населення, так і місцевих органів самоврядування та держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лавриненко С. Щодо рівнів соціального розвитку сільських територій та життя сільського населення [Електронний ресурс] / С. Лавриненко, Я. Жаліло. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Desember/16.htm>
2. Саблук П. Демографічні проблеми українського села [наук. доповідь] / П.Т. Саблук. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 37 с.
3. Соціально-трудова потенціал українського села. Стан, проблеми, шляхи вирішення / Ю.Ф. Мельник, Б.К. Супіханов, Ю.Я. Лузан та ін. – К.: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2007. – 352 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України» [Електронний ресурс] / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 733 с. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

5. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2013 рік: / [за ред. О.В. Бліннікової]. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2014. – 482 с.
6. Цимбал О.І. Регулювання зайнятості та ринку праці в контексті завдань стратегій подолання бідності в Україні [Електронний ресурс] / О.І. Цимбал // Ефективна економіка. – 2009. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=37>.

REFERENCES

1. Lavrynenko, S., & Zhalilo, Y. (2007, December). Regarding levels of social development of rural areas and life of rural population [Shchodo rivniv sotsial'noho rozvytku sil's'kykh terytoriy ta zhyttya sil's'koho naseleння]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Desember/16.htm>
2. Sabluk, P. T. (2002). Demographic problems of Ukrainian village [Demografichni problemy ukrayins'koho sela] (Scientific report). Kyiv: Institute of Agrarian Economics of Ukrainian Academy of Agrarian Sciences. 37 p.
3. Melnyk, Y. F., Supikhanov, B. K., Luzan, Y. Y., & et. al. (2007). Social and employment potential of the Ukrainian village. Condition, problems, ways of solution [Sotsial no-trudovyy potentsial ukrayins'koho sela. Stan, problemy, shlyakhy vyrishennya]. Kyiv: Research Institute "Ukrahropromproduktivnist". 352 p.
4. State Statistics Service of Ukraine (2014). Rehiony Ukrayiny. 2013 rik [Regions of Ukraine 2013] (Statistical publication). P. 2. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Region (2014). Statistical Yearbook of Ivano-Frankivsk region for 2013 [Statystychnyy shchorichnyk Ivano-Frankivs'koyi oblasti za 2013 rik]. Ivano-Frankivsk. 482 p.
6. Tsymbal O.I. (2009). Regulation of employment and labor market objectives in the context of tasks for poverty reduction strategies in Ukraine [Rehulyuvannya zaynyatosti ta rynku pratsi v konteksti zavdan' stratehiy podolannya bidnosti v Ukrayini]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*. 3. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=37>.